

ut jejunia et orationes cum abstinentia faceremus, si forte omnipotens Dominus effectum conatus ejus præstare dignetur; quatenus apud vos obtineri possit, ut pax et concordia pristina domui et regno vestro restituatur. Quod ego audiens, compunctus, faciem cordis mei, quantum valui, ad Jesum Christum Dominum nostrum levavi, vehementer exoptans ut sine sanguinis effusione tam injustus tumultus per benignissimam omnipotentiam ejus sedaretur.

VI. Dignetur sublimis prudentia vestra pie perpendere quod Apostolus dicit: *In novissimis diebus instabunt tempora periculosa*. Quæ pericula beatus papa Gregorius suo jam tempore, quando adhuc status idem multo et incomparabiliter melior erat quam nunc, ita deplorat, dicens: « Tantis quippe in hoc loco hujus mundi fluctibus quator, ut vetustam ac putrescentem navem, quam regendam occulta Dei dispensatione suscepi, ad portum dirigere nullatenus possim. Nunc ex adverso fluctus irruunt, nunc ex latere cumuli spumosi maris intumescunt, nunc a tergo tempestas insequitur; interque hæc omnia

turbatus, cogor modo in ipsa clavum adversitate dirigere, modo curvato navis latere minas fluctuum ex obliquo declinare. Ingemisco, quia sentio quod negligente me crescit sentina vitiorum, et tempestate fortiter obviante, jam jamque putridæ naufragium tabulæ sonant. » Heu, heu! Si tunc jam putrescebat navis Ecclesiæ, et si ejus tabulæ jam putridæ erant, quid nunc est?

VII. Hæc verba, piissime domine, beatissimi doctoris propterea ad memoriam vestram reducere præsumpsi, ut quia nemo dubitat vos multo et infabiliter plus esse amatorem regni cœlestis quam terreni, permansuri quam transituri, et juxta vestram sanctam fidem, spem et charitatem, de nullo alio opere potestis tam chare Deum placare, quam de sollicitudine et administratione pacis et unitatis Ecclesiæ, vestra solertissima religio elaboraret, ut omnis anima fidelis proficiat in fide et cognitione Dei: quæ res omnibus rebus Deo charior est. Hujus rei nisus merita vestra appropinquare faciat apostolus cœlestis meritis.

BALUZII NOTÆ.

hæc appellatio soli Romano pontifici competeat. Olim tamen singuli episcopi dicebantur *apostolici*, ob eam videlicet causam, quod successores apostolorum cum essent, sedes suas apostolicis prædicii virtutibus regebant, ut verbis Juliani Pomerii utamur in capite 25 libri primi de Vita contemplativa; tum etiam quia cum omnes sedes vocarentur apostolicæ,

consequens erat ut præsidentes dicerentur apostolici. Deinde vero paulatim titulus ille ademptus simplicibus episcopis, peculiaris factus est metropolitanorum. Tandem et his quoque demptus est, totaque hujus nominis dignitas in episcopum Romanum transfusa. Itaque jam ab aliquot sæculis solus ille vocatur *apostolicus*.

• EPISTOLA GREGORII PAPÆ IV

AD EPISCOPOS REGNI FRANCORUM.

Romano pontifici scribentes, contrariis eum in præfatione nominibus appellastis, ^b fratrem videlicet et papam; dum congruentius esset solam ei paternam reverentiam exhibere. Adventu quoque ejus

BALUZII NOTÆ.

^a Epistola ista, seu verius fragmentum epistolæ, magni momenti est; et quo primum tempore in publicum prodit, exercuit industriam doctorum viro-rum. Massonus sane, qui primus illam edidit, scriptam putavit ab Agobardo, quem primatem Aquitaniæ vocat, adversus episcopos partis Ludovici. Goldastus iisdem vestigiis insistens, hunc ei titulum fecit: *Rescriptum ad epistolam synodalem episcoporum Francorum ex Germania et Gallia congregatorum pro causa Ludovici Pii imperatoris*. Tandem divini ingenii vir, Petrus de Marca archiepiscopus Parisiensis, deprehendit epistolam illam esse non Agobardi, sed Gregorii IV Romani pontificis: quod probavit tot argumentis, ut valde lusciosus sit oportet qui lucem veritatis hic non videat. Ea de causa nos titulum illi epistolæ sic fecimus: *Epistola Gregorii IV papæ ad episcopos regni Francorum*. Eam porro, cum multis in locis esset corrupta, diligenter ac fideliter emendavimus ad fidem codicis manuscripti.

^b Fratrem ex veteri more, cujus retinentissimus est Cyprianus: necaliter concilia Africæ, aut ipse Augustinus. Sed vetustiora erant exempla, quam ut hisce temporibus potuerint esse valida. Baronius porro ad annum 419 loquens de libris Augustini adversus Julianum agnoscit morem illum qui antiquitus obtinebat, ut singuli episcopi Romanum appellarent fra-

comperito, ^c lætari vos dicitis, credentes omnibus principi scilicet subjectis profuturum, et optasse: ^d occursum vestrum nobis non negandum, nisi sacra jussio imperialis præveniret. Quæ verba reprehensi-

trem, nihil detrudere de dignitate ac majestate ejus. Et omnino mihi placet Erasmi observatio, qui in Commentario ad epistolam Cypriani ad Antonianum suspicatur *fratris* cognomen hic non arguere dignitatis æqualitatem, sed societatem communionis.

^e *Lætari vos dicitis*. Ita omnino codex vetus. Sed quoniam vox *lætari* sic scripta est [la et ari] existimavit amanuensis omissam fuisse aliquam litteram, et pro *lætari* legendum esse *lamentari*, quemadmodum habet editio Massoni. Necessariam porro esse hanc emendationem patet ex iis quæ infra ait Gregorius: *Deinde, postquam dixistis vos lætatos esse de adventu nostro*, etc. Rursum paulo post editio Massoni habebat, *Principi scilicet subjectis futurum*, nullo sensu. Rectius itaque codex regius, in quo scriptum disertè est *profuturum*.

^d *Occursum v. n. n. negandum*. Moris quippe tum erat, ut quoties Romanus pontifex ad comitatum veniebat, episcopi Francorum ei obviam procederent, honoris causa. Verum quia Gregorius non veniebat ut hospes, sed ut hostis, adeoque absque consensu Ludovici, prohibiti sunt a principe, ne obsequio illo officioque defungerentur erga pontificem. Unde et postea Romanus reversus est inglorius, et non cum tali honore sicut antecessores sui fecerant, ut admonuit Hincmarus.

bilis sunt: uno quidem modo, quia jussio apostolice sedis non minus vobis sacra videri debuerat, quam illa quam dicitis imperialem; deinde, quia veritate caret, quod dicitis illam prævenisse: non enim illa prævenit, sed nostra, id est, pontificalis. Neque ignorare debueratis, majus esse regimen animarum, quod est pontificale, quam imperiale, quod est temporale. Beatus Gregorius Nazianzenus non hoc timuit coram imperatoribus in Ecclesia prædicare. Sic enim ipsis imperatoribus loquitur, dicens (*De Jerem. dictis*): « Suscipitisne libertatem verbi, libenter accipitis quod lex Christi sacerdotali vos nostræ subjicit potestati, atque istis tribunalibus subdit? Dedit enim et nobis potestatem, dedit principatum, multo perfectiorem principatibus vestris. Aut nunquid justum vobis videtur, si cedat spiritus carni, si a terrenis cœlestia superentur, si divinis præferantur humana? » Quare igitur vos, sicut veri sacerdotes, divini videlicet cultus ministri, non humani, non respondetis imperatori, cujus sacra vos dicitis jussione præventis, sicut idem beatus Gregorius alloquitur imperatorem præsentem, dicens: « Patienter, quæso, accipe libertatem nostram. Scio te ovem esse gregis mei a Christo mihi summo pastore annumeratam, et a sancto Spiritu consignatam; scio te inter sacra altaria cum veneratione subijci manibus sacerdotis; scio te beatæ Trinitatis cultum fideique non tua, sed nostra prædicatione servare. » Et post aliqua: « Memento semper quod una tibi natura est eademque substantia cum omnibus qui tibi subjecti sunt. Tu tamen animo esto cum Deo, et non tam dominari te mundo, quam dominari tibi Christum, gloriare. » Quare etiam nunc commorantes cum imperatore, intermittentes stultissimas adulationes, non ei prædicatis cum beato Augustino dicentes (*De Civitate Dei*, lib. v, cap. 24): « Felices dicimus imperatores, si juste imperant, si inter linguas sublimiter honorantium et obsequia nimis humiliter salutantium non extolluntur, et se homines esse meminerint; si suam potestatem ad Dei cultum maxime dilatandum majestati ejus famulam faciunt; si Deum timent, diligunt, colunt; si plus amant illud regnum, ubi non timent habere consortes; si tardius vindicant, et ignoscunt; si eandem vindictam pro

BALUZII NOTÆ.

^a *Excommunicationem*. Ea tum fama erat venire Gregorium, ut tam Ludovicum quam episcopus ei faventes excommunicaret, nisi prompta obedientia implerent mandata ejus. Sed invenit Gregorius episcopos haud ignavos, sui que gradus memores. Itaque palam edixerunt, irritam fore eam excommunicationem, et in auctorem recasuram. Insignis est ea de re locus, a viris doctis sæpe laudatus, in Vita Ludovici Pii, in qua sic scriptum est: « Cum vero rumor usquequaque diffusus sereret de cæteris quod verum erat, de papa vero Romano, quod idem adesset, ut tam imperatorem quam episcopos excommunicationis vinculis irretire vellet, si qui inobedientes essent suæ filiorumque imperatoris voluntati; parum quid subripuit episcopis imperatoris presumptio audaciæ, asserentibus nullo modo se velle ejus voluntati succumbere; sed si excommunicaturus adveniret excommunicatus abiret, cum aliter se habeat antiquorum canonum auctoritas. »

A necessitate regendæ tuendæque reipublicæ, non pro saturandis inimicitiarum oditis exserunt; si eandem veniam non ad impunitatem iniquitatis, sed ad spem correctionis indulgent; si quod aspere coguntur plerumque decernere misericordiæ lenitate et beneficiorum largitate compensant; si luxuria tanto eis castigatio, quanto posset esse liberior; si malunt cupiditatibus quam quibuslibet gentibus imperare. Et si hæc omnia faciunt, non propter ardorem inanis gloriæ, sed propter charitatem felicitatis æternæ; si pro suis peccatis humilitatis et miserationis et orationis sacrificium Deo suo vero immolare non negligunt; tales Christianos imperatores dicimus esse felices interim spe, postea re ipsa futuros, cum id quod expectamus advenerit. » Vos autem e contrario, quia non vultis esse veri ædificatores, estis procul dubio veri deceptores, sicut scriptum est: *Popule meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt, et viam gressuum tuorum dissipant*. Deinde, postquam dixistis vos lætatos esse de adventu nostro, iterum intulistis quorumdam relatione magno mœrore affectos: quod utique facit instabilitas mentis. Verum est omnino quoniam qui hæsitat, similis est fluctui maris qui a vento movetur. Sed inter has hæsitaciones nimis stolide nos judicatis immemores esse pastoralis officii et districtissimæ moderationis. Deinde, sicut scriptum est: *Cum sit timida nequitia, dat testimonium condemnata* (*Sap. xvii, 10*); adjungitis quod omni verecundia dignum est, dicentes nos venire propter quamdam præsumptuosam et omni ratione carentem ^a excommunicationem faciendam; et admonetis nos nimis involutis et confusis sermonibus et sensibus, ut neque nostra voluntate neque alterius hortatu præsumptione prorumpamus; eo quod, ut dicitis, ^b pertineat ad injuriam ac dehonestationem imperialis potestatis, et ad ^c minorationem et reprehensionem nostræ auctoritatis. Dicite, quæso, quæ sunt ista portenta verborum? Et quid potius pertinet ad dehonestationem imperialis potestatis, opera digna excommunicatione, an ipsa excommunicatio? Sed quia hæc verba vestra exaggerare laboriosum est, eo quod plena sint nauseæ; tantum illud flagito, ut dicatis quomodo potest fieri, ut ^e manente apostolica sedis honore, mea tantum persona in causa repre-

Recte profecto. Nam excommunicatio illa caritura erat omni ratione, imo contra rationem facta fuisse t. ^b *Minorationem*. In editione Massoni legitur *domini rationem*, nullo, ut arbitrator, sensu. Codex regius habet *diminurationem*: ex quo veram lectionem nos confecimus; quam tamen si quis non probat, pro *minorationem* reponere potest *diminutionem*. Alerutrum enim legi necesse est.

^c *Manente apost. sed. honore*. Jam tum ergo distinguebant inter sedem et sedentem, id est, inter cathedram Romanam et pontificem huic sedi præsidentem. Neque nova est hæc distinctio. Illius enim manifesta claraque indicia exstant apud Leonem Magnum in epistola 53: « Aliud enim sunt sedes, aliud præsidentes. » Item in epistola 62: « Est enim diversa nonnquam sunt merita præsulum, tamen jura permanent sedium. » Ita sentiebant episcopi in synodo Parisiensi congregati anno 824. Scribentes enim ad Ludo-

hensionis et vituperationis remaneat? Nullo modo enim fieri potest, ut si is qui locum beati Petri tenet, exhonatur, a sine crimine duntaxat, cathedra ejus honorata permaneat. In tantum autem honoranda est cathedra pontificalis, et propter cathedram sedens in illa, ut etiam de Caipha crudelitate et incredulitate impio dicat Evangelista: *Hoc autem a semetipso non dixit: sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit quia Jesus moriturus erat pro gente.* Unde constat etiam impium Caipham propter cathedram honoratum esse prophetia. Vos autem fidelem et cultorem pietatis pontificem dehonorendum prædicatis absque injuria sedis: quod omnino falsum est. Bene autem subjungitis, memorem me esse debere ^b jurisjurandi causa fidei facti imperatori. Quod si feci, in hoc volo vitare perjurium, si annuntiavero ei omnia quæ contra unitatem et pacem Ecclesiæ et regni committit: quod si non fecero, perjurus ero, sicut et vos, si tamen juravi. Vos tamen, quia procul dubio jurastis et rejurastis, promittentes ei erga illum omnia fideliter vos agere, et nunc videntes illum agere contra fidem, et præcipitari in perniciem, non revocatis eum quantum ex vobis est, ^c perjuri estis: quia pro ejus salute secundum fidem promissam non laboratis. Deinde promittitis mihi venerabilem receptionem, si tamen ita ad illum venero, ut ejus vo-

luntas est. Hæc non in libris divinis, sed in vestris conscientiis legitis, quia omnia facitis propter temporalem retributionem, eo quod situs arundines vento agitatae, et omnes auræ vos slectant. Pensate, pensate fratres, quam longe est mens vestra ab illa petitione, qua in celebrationibus missarum soletis dicere Deo, non voluntate, sed voce: *Da nobis pro amore tuo prospera mundi despiciere, et nulla ejus adversa formidare.* Nam si ex corde hæc peteretis, jam dedisset ille qui dicit: *Petite, et dabitur vobis.* Deinde dicitis illam primam divisionem regni, quam inter filios suos fecerat imperator, nunc juxta ^d rerum opportunitatem esse mutatam, quod omnino dupliciter falsum est: uno quidem modo, quia non est opportunitas, sed importunitas, eo quod sit causa et origo conturbationis et dissensionis, commotionis et deprædationis, et omnium malorum quæ per singula dicere longum est, extra perjuriam innumera et fidei ac pacis expulsionem: alio vero modo, quia necdum scitis, utrum sit commutata, an per verum regem et Dominum maneat sllibata. Ista enim commutatio, quam vos dicitis juxta rerum opportunitatem factam, inde cognoscitur quia non fuerit per Deum, quia multorum peccatorum origo existit. Illud namque quod per voluntatem Dei fit, plerumque causa est pressuræ et persecutionis; sicut factum est adversum sanctos apostolos. et mar-

BALUZII NOTÆ.

vicum et Lotharium imperatores, loquentesque de Romano pontifice, quem fama erat favere eorum opioni qui adorandas putabant imagines, aiunt: *«Credimus sane, quia quanquam aliqua ex parte superstitiosam sibi consuetudinem forte vindicare velint, nullatenus tamen ab eadem sede aliter quam auctoritas et veritas se habet, mandare in aliquam partem præsumet. Verebitur siquidem potestatem vestram, auctoritatem sedis, et testimonia veritatis.»* Auxilius, qui sub Formoso papa floruit, libro 11 De ejus Ordinationibus, cap. 18: *«Aliud sunt pontificales sedes, aliud præsidentes.»* Discrimen illud agnovit etiam Baronius in causa Marcellini papæ, dum ait lapsum ejus, quantumlibet evenisse putetur, nullum præjudicium afferre catholice veritati; assertque locum Tertulliani, ex libro de Præscriptione hæreticorum, ubi sic scriptum est: *«Ex personis probamus fidem, an ex fide personas?»* Quæ Baronii scriptio absurda vanaque esset, nisi constaret jura sedium permanere, tametsi interdum diversa sint merita præsidentium, id est, nisi sedes distingueretur a sedente in ea. Hinc Ferrerius, Francorum regis in Tridentina synodo legatus, conquerens de Pio IV papa, dignitatem tamen et auctoritatem Romanæ sedis disjungit a Pio. Hæc sunt ejus verba: *«Sedem apostolicam, summum pontificem, sanctam Romanam Ecclesiam, pro cujus dignitate augenda majores nostri sanguinem fuderunt, et adhuc hodie in Gallia acriter pugnatur, veneramur, reveremur, suspicimus, et maxime ad cælum laudibus efferimus. Pii autem quarti imperium detrectamus, quæcunque sint ejus judicia et sententias rejicimus, respicimus et contemnimus.»*

^a *Sine crimine duntaxat.* Ita omnino vetus codex. Pro quo Massonus sic edidit: *Exhonatur sine crimine, dum taxatur, cathedra ejus, etc.* Sed præterquam quod auctoria illa Massoni in re tanti momenti tolerari non potest, manifestam est sensum etiam ipsum auctoris repugnare huic emendationi. Ludit enim auctor epistolæ in vocibus *honoratur et honora-*

^c *ta.* Ait enim: *«Nullo enim modo fieri potest, ut si is qui locum beati Petri tenet, exhonatur, cathedra ejus honorata permaneat. Sed addit hæc clausulam, quæ est magni momenti, sine crimine duntaxat; ac si diceret: Præsertim quando sine crimine est is qui exhonatur. Nam etiamsi malus esset pontifex, honoranda tamen semper est cathedra, et propter cathedram sedens in illa: quod probat exemplo Caipha.»*

^b *Jurisjurandi causa fidei.* Contendebant ergo episcopi Francorum, Gregorium papam in iustis pontificatus sui fecisse Ludovico sponsonem fidei, interposito etiam jurejurando. Neque vero id negat pontifex, neque fatetur verum esse. Sed nos ostensuri mox sumus valde probabile esse id factum a Gregorio. Hunc porro locum male de Agobardo interpretatur vir aliqui eruditissimus Franciscus Florens, ad titulum 6, *De electione et electi potestate.*

^d *Perjuri estis.* Quid? Juramentum fidelitatis, quod episcopi tum præstabant principi, hoc etiam caput complectebatur, ut intelligerent episcopi se jurejurando obstrictos esse ne quid adversus Christi fidem fieri paterentur a principe? Joannes Saresberiensis in epistola 170: *«Nunquid enim fideles opinaris, qui peccandi vias domino regi expediunt, et in eo studiosi sunt, ut prosperetur in his quæ adversus Domini justitiam præsumuntur? Uter tibi videtur fidelior, an qui ad nutum erronei ministrat culpas, an qui perniciosas abigit voluptates? Sentiat unusquisque quod voluerit. Ego nunquam domino regi (Sic omnino legendum; non autem, Dominum et) amicum reputabo fidelem, qui sic illius obtemperat voluptati, ut salutis et vitæ dispendium afferat.»* Et videndæ omnino Jurati observationes ad epist. 35 Ivonis Carnutensis.

^e *Rerum opportunitatem.* In veteri codice, itemque in editione Massoni, scriptum est, *juxta regum opportunitatem.* Verum hunc locum esse depravatam vel sensus evincit. Præterea paulo post, cum ista retractantur, ait Gregorius: *Ista enim commutatio, quam vos dicitis juxta rerum opportunitatem factam, etc.* Itaque visum est emendari debere.

tyres, qui non propter aliud passi sunt, nisi propter defensionem et confirmationem evangelicæ veritatis. Causa autem peccatorum et scelerum esse non potuit, sicut vestra divisio est, quam dicitis fuisse opportunam. Deinde, quando grandi supercilio dicitis, quia si reverenter venerimus ad imperatorem, per ipsum cognoscemus omnem rei veritatem, quare opportune et utiliter mutata sit divisio: hoc loqui cogit vos magnitudo superbix, æstimantes solos vos posse rerum cognoscere causas. Vere dico vobis, quia non solum stultus, sed et infelix est, qui non intelligit quantos et quales fructus malorum protulit vestra commutatio, et de cujus thesauro maligni cordis processit et pro qua re vos laudatores et defensores estis hujus malignitatis. Deinde subjungitis, quia nisi secundum voluntatem vestram venero, non habeo Ecclesias vestras consentaneas, sed in tantum contrarias ut nihil mihi ^a in vestris parochiis agere vel disponere liceat, nec quempiam excommunicare vobis obsistentibus. Vere verum est quod Veritas dicit: *Malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala*. Quare mihi contrarii cum Ecclesiis vestris esse debetis ^b in legatione pacis et unitatis, quod Christi donum et ministerium est? An ignoratis angelorum cantu promissam esse pacem in terra hominibus bonæ voluntatis, per Apostolum autem tribulationem et angustiam in omnem animam hominis operantis malum? Hic apparet quod congruat vobis illud quod Scriptura dicit: *Arma et gladii in via perversi*. Vos conamini obsistere perversitatibus vestris nobis, qui legatione fungimur pacis. Nam quicumque inter vos membra Christi sunt, non cum potestis abscindere a corpore capitibus, quod est Christus. Nam etsi vos datis ope-

A ram separandi a corpore vos ipsos, tamen sicut semper fuit, est, et erit; ut unguentum illud (Aug., *contra litt. Petil.*, c. 104), Spiritus videlicet sanctus (qui descendit a capite Christi in barbam, quæ est apostolorum chorus; et de hac barba in ora vestimenti, quæ est capitium tunicæ, Ecclesiæ scilicet Christi, quod capit caput, ut inhabitet Christus per fidem in corde ejus), in omnibus ubique fidelibus servet unitatem spiritus in vinculo pacis. Hæc idcirco dicimus, ut noveritis non vos posse dividere ^c Ecclesiam Gallicanam et Germanicam ab unitate tunicæ quæ subjacet capitio, sublimioribus videlicet membris Ecclesiæ, qui proximiores sunt barbæ, apostolis scilicet, ac per hoc apostolicis sedibus, sicut barba non potest esse nisi in capite. Deinde dicitis, rem ridiculam subinferentes, *et quod potius tacere quam dicere maluimus; si autem non egeritis, assensum consilio nostro non præbueritis, honoris vestri periculo subjacebitis*; si potius maluistis, id est, magis voluistis tacere quam dicere, quare non tacuistis? Consuetudo est in vobis ut id quod minus est, vincat quod majus est. Major voluntas exstitit in vobis tacere, minor autem dicere; et tamen minor vicit majorem. Credendum est omnino, quoniam in discordiarum amatoribus victrix est cupiditas, victa continentia. Illud vero quod minari vos cognoscimus ^d periculum gradus, quis explicare poterit quantum sit absurdum, quantumque inconveniens et stultum; cum vestra comminatio non sit propter crimen, ^e homicidium scilicet, sacrilegium, aut furtum, vel aliquid hujusmodi; sed nisi ita venerimus, sicut ipsi vultis: cui rei in argumento adjungitis juramentum; et non recordamini erubescens, quia ^f perjuri pejeratum degradare non possunt,

BALUZII NOTÆ.

^a *In vestris parochiis*, id est, diocesisibus, uti pluribus diximus in notis ad Lupum Ferrariensem. Porro, quis non hic miretur libertatem episcoporum Gallicanorum Romano pontifici minitantium impedituros se ne quid agat in suis diocesisibus, si se ab eorum communione subtrahat? Sed et illud valde notatu dignum est, quod etiam dicere palam et aperte ausi sunt, et quidem Romano pontifici scribentes, non toleraturos se, si papa Gregorius aliquem principi subjectum aut fidelem velit excommunicare. Qui locus utilis esse potest ad defendendam Galliam a sententia interdicti, si eam ferri contingeret.

^b *In legatione pacis*. Sic enim aiebat Gregorius, seu vera seu falsa promeret, venisse se in Galliam, ut concordiam Ludovicum inter et filios revocaret. Verum istud persuaderi non potuit episcopis partis Ludovici, qui omnino putabant Gregorium in partes filiorum transisse contra patrem: quod et æquens quoque ætas verum putavit.

^c *Ecll. Gallic. et Germanicam*. Utramque Ecclesiam conjungit ob eam causam, quod cum regnum Francorum ex utraque gente constaret, quoties synodus congregabatur, ad eam episcopi ex utraque gente conveniebant. Quod contigerat in synodo et qua missa est epistola episcoporum partis Ludovici ad papam Gregorium, cujus ista responsoria est.

^d *Periculum gradus*, id est, depositionem ac dejectionem e Romana cathedra. Recte vero miratur Gregorius hanc episcoporum Gallicanorum confidentiam, Romano pontifici minitantium depositionem.

^e *Propter homicidium*. Respicit ad canonem 25 apostolicum; in quo, ut quidem citatur a Gregorio Turonensi, sic legitur: « Episcopus in homicidio, adulterio et perjurio deprehensus, a sacerdotio divellatur. » Sed apud Dionysium Exiguum aliosque veteres collectores nihil de homicidio. Unde Marca coactus est suspicari corruptum fuisse hunc canonem ad premeendum Pretextatum episcopam Rothomagensis, qui se designati homicidii ream esse, spe veniæ professus est in synodo Parisiensi. Et fieri potest ut hæc quoque clausula, quod æquissima sequentibus temporibus visa fuerit, recepta dein vulgo sit in novis editionibus canonum apostolicorum, addito etiam nomine sacrilegii. Nam hanc quoque clausulam habuisse videtur Gregorius in suo codice. Itaque graviter errant correctores Romani, qui clausulam de homicidio primum adjectam putant ab episcopis in synodo Triluriensi congregatis anno 895, eamque fuisse causam cur Gratianus, qui post ea tempora vixit, eam quoque clausulam addiderit huic canonis apostolico, dist. 81, cap. *Presbyter*.

^f *Perjuri pejeratum*. Jure apud omnes ubique gentes recepto, episcopi qui fidem principi jurejurando obligatam violant, deponendi sunt. Nam episcopus in perjurio deprehensus, deponi jubetur in canone 25 apostolico. Prudentissime enim justissimeque videntur prisci illi legum Christianarum conditores, « in episcopos, qui suum transgressi sunt juramentum, tanto gravius esse vindicandum, quanto majori præminent dignitate, et eorum exemplo facilius alii possunt ad similia provocari; » ut verbis utamur Ur-

etiamsi essem. Denique vos non me scitis esse pejeratum. De vobis autem nemo qui dubitet hoc esse. In hac re memor esse debuerat solertia vestra, quia quicumque cloacam commovet quanto amplius com-

A moverit, tanto amplio rem fetorem exhalari facit. Quod autem de sequentibus me fratribus et coepiscopis similiter promittitis agendum, et additis, ir-retractabiliter, miranda in hoc præsumptio vestra

BALUZII NOTÆ.

han. III ad archiepiscopum Pisanum scribentis in libro tertio Decretalium. Quod si episcopis nunquam licet pejerare, multo minus licet fidem principibus jurejurando obstrictam violare, quos colere nos jussit Deus et honore prosequi. Itaque nunquam dubium fuit, quin episcopos violatæ in principem fidei reus, a gradu suo dejiciendus esset. Eo porro jure tenebatur etiam episcopus Romanus, quandiu papa tantum urbis fuit, hoc est, ante quam dominium Romanæ urbis in eum transfunderetur. Unde et ordinationes episcoporum Romanorum, non secus ac aliorum, fieri antiquitus non poterant absque consensu eorum qui variis temporibus apud Romam imperitarunt. Multum enim interest principum, ut in civitatibus imperio eorum subjectis tales instituantur episcopi, qui populos verbo et exemplo doceant jura majestatis non esse violanda. Hinc ex jure quoque ubique recepto sequebatur ut novus pontifex Romanus spon-sionem fidei faceret principi: id quod ab ipsis factitatum esse veteres loquuntur historiæ. Ad Francorum reges quod attinet, exstat illustre hujus rei testimonium in epistola 84 (*Patrol. tom. XCVIII, col. 907*) Alcuini, quæ est Caroli Magni ad Leonem III papam Romanum. Is, postquam factus est pontifex, ordinationis suæ Carolum monuit per litteras, in quibus etiam continebatur juramentum fidelitatis. Hæc sunt verba Caroli: « Perlectis excellentiæ vestre litteris, et audita decretali chartula, valde, ut fateor, gavisus sum, seu in electionis unanimitate, seu in humilitatis nostræ obedientia, et in promissionis ad nos fidelitate. » Sed ante Leonem, Constantinum quoque papa, qui post Paulum I Romæ sedit, sic scripsit ad Pippinum regem: « Nos quidem, ita testis nobis Deus noster, cui occulta cordis manifesta sunt, ut plus etiam quam prefati nostri prædecessores pontifices, in vestra a Deo protecti regni vestri Francorum charitate et dilectione, atque sincera fidelitate, cum omni nostro populo firma constantia erimus *permanaturi*. » Hinc factum ut Paschalis I timens ne si vera ostenderentur quæ de ipso ad imperatorem Ludovicum Pium perla-tæ erant, scilicet eo auctore Theodorum Romanæ Ecclesiæ primicerium et Leonem nomenclatorem fuisse occisos *ob fidelitatem Lotharii*, quem Ludovicus nuper fecerat imperii consortem; timens, inquam, ne si vera hæc ostenderentur, ipse de gradu suo deiceretur, placandum statim censuit principem; ad eumque legatos mitens, expurgaturum asseveravit suspiciones de se injectas: id quod paulo post præstitit Romæ coram legatis Ludovici, *ab intersectorum necesse*, inquit auctor Vitæ Ludovici Pii, *se cum plurimis episcoporum purgans*, id est, adhibito, ut Theganus tradit, 34 episcoporum juramento, qui testarentur Paschalem cædis illius reum non esse. Quam historiam narrat etiam auctor Annalium Bertinianorum. Mortuo tandem Paschali successit Eugenius II qui juramentum fidelitatis Ludovico et Lothario Augustis præstitit more majorum, atque insuper clerum populumque Romanum eo inter alia jurejurando teneri voluit, haud-dubie ex pactis: « Et quod non consentiam ut aliter in hac sede Romana fiat electio pontificis, nisi cano-nice et juste, secundum vires et intellectum meum: et ille qui electus fuerit, me consentiente consecra-tus pontifex non fiat, priusquam tale sacramentum faciat in præsentia missi domini imperatoris et populi, cum juramento, quale Dominus Eugenius papa sponte pro conservatione omnium factum habet per scriptum; » ut docet continuator Pauli Diaconi, editus a Marquardo Frehero. Existimandum tamen non est, tum primum inventum esse hoc jusjuran-

dum. Antea enim fieri solitum patet ex Eginhardo ad an. 817, ubi sic legitur: « Cui (id est, Stephano papæ) Paschalis successor electus, post completam solemniter ordinationem suam, et munera et excu-satorium imperatori misit epistolam; in qua sibi non solum nolenti, sed etiam plurimum renitenti, ponti-ficatus honorem velut impositum assererat. » Excusavit videlicet præcipationem ordinationis, quod ea peracta esset inexpectato misso sive legato im-peratoris. Verum quia Eugenius eadem præcipatione fuerat ordinatus, occurrere huic audaciæ volens imperator, exemplumque statueri in futurum, « Lo-tharium filium imperii socium (verba sunt Egin-hardi), Romam mittere decrevit, ut vice sua functus ea quæ rerum necessitas flagitare videbatur, cum novo pontifice atque Romano populo statueret ac firmaret. » Itaque tum revocatum jusjurandum de non ordinando pontifice Romano extra conscientiam principis, præstitumque ab Eugenio papa juramen-tum fidelitatis. Valde autem probabile est sequentes tum pontifices, qui vivo Ludovico vixere, non omis-sisse hanc partem sui obsequii, adeoque verum esse quod Gregorio IV objiciebant episcopi Gallicani, eum in initiis sui pontificatus fecisse Ludovico sponsio-nem fidei, interposito etiam jurejurando; tametsi ille factum illud neque fateatur, neque neget: nam in ambiguo relinquit. Sed cur agimus conjecturis in re manifesta? Ecce quomodo loquuntur Annales Ber-tiniani de electione et ordinatione ejusdem Gregorii: « Eugenius papa mense Augusto decessit. In cujus locum Valentinus diaconus a Romanis electus et ordinatus, vix unum mensem in pontificatu complevit. Quo defuncto, Gregorius presbyter tituli sancti Marcelli electus; sed non prius ordinatus est, quam legatus imperatoris Romam venit, et electionem populi qualis esset examinavit. » Et manifestum est, ni fallor, non consensisse legatum ordinationi Gre-gorii, donec is scripto juramentum fecisset de fide erga principem, juxta exemplum Eugenii. Itaque cum defensionem suam titubare ex eo capite intelli-geret Gregorius, ac tamen gradum suum retinere vellet, ad alias artes confugit, nimirum ad incompe-tentiam judicum. Nam, quod in primis observandum est, non ait degradari se non posse ob violatam fidem principi obligatam; sed episcopos illos, qui perjuri sunt, esse iudices incompetentes. Episcopos enim partis Ludovici perjuros esse contendebat Gregorius. Itaque si nihil nævi fuisset in illis episcopis, non nec-gasset Gregorius quin ad illos pertinuisset cognitio criminis quod ei objectabatur. Adeo autem verum est jus illud principum fuisse constantissimum, ut etiam centum triginta post annis Joannes XII ob viola-tam fidei Ottoni imperatori præstitæ crimen de-positus fuerit in synodo Romana, ut docet continua-tor Luitprandi, lib. vi, cap. 10. At posteaquam im-peratorum auctoritas evilit, in nomenque illi Ger-manorum transiere, tum vero Romani pontifices movere cœperunt læertos, et a capite suo summo-verunt potestatem principum: quod non contigerat imperantibus Francis. Paulatim dein intravit in Ec-clesiam regnum, et qui per multum ævi fuerant subjecti principibus, eis postea illuserunt, calcantes etiam pedibus colla dominorum. Rerum humanarum Euripum! Sed antequam discedam ab hoc loco, res postulare videtur, ut quoniam diximus ordinationes Romanorum pontificum fieri olim non potuisse extra præsentiam legatorum imperatoris, hanc quoque ob-servationem probemus aliquot exemplis posteriorum temporum. Illustre hujus rei testimonium exstat in Anualibus Bertinianis ad annum 844: « Gregorius

cognoscitur. Nunquid quod in parte agitur, retractari apud universitatem non poterit? Nunquid quod apud homines a rectitudine devians agitur, apud meliores, recti videlicet tenaces, retractari non debet? Aut quod in præsenti malitiose judicatur, Dei A iudicio retractandum non erit? Quod vestræ minæ continent, nunquam adhuc ab initio Ecclesiæ factum est. Nam etiam ego fuissem perjurus, aptandum vobis erat illud evangelicum: *Neque tu times Deum, cum in eadem damnatione sis?*

BALUZII NOTÆ.

Romanæ Ecclesiæ pontifex decessit. Cui Sergius succedens in eadem sede substituitur. Quo in sede apostolica ordinato, Lotharius filium suum Hludovicum Romam cum Drogone Mediomatricorum episcopo dirigit, acturos ne deinceps decedente apostolico quisquam illic præter sui jussionem, missorumque suorum præsentiam, ordinaret antistes. Qui Romam venientes, honorifice suscepti sunt. Peractoque negotio, Hludovicum pontifex Romanus unctione in regem consecratum cingulo decoravit. Gravis tamen semper duraque Romanis visa est hæc lex; ideoque eam variis temporibus infringere tentarunt. Itaque non multo post hæc tempora, cum mortuo Nicolao I Romana sedes vacaret, ei Adrianus II substitutus est invocatis inconsultisque missis imperatoris: qui tum erat Ludovicus hujus nominis secundus, Pii nepos. Quod audientes missi Ludovici imperatoris, moleste tulerunt, indignati scilicet quod dum præsentibus essent, non fuerunt invitati, nec optate a se futuri præsulis electioni interesse meruerunt. Qui accepta ratione, quod non causa contemptus Augusti, sed futuri temporis prospectu omisum hoc fuerit (ne videlicet legatos principum in electione Romanorum præsulum expectandi mos per hujusmodi fomitem inolescere), omnem indignationem medullitus sedaverunt, et ad salutandum electum etiam ipsi humiliter accesserunt. Apud Gratianum Dist. 63, cap. *Cum Adrianus*; et apud Ivonem parte v, cap. 16. Sed, ut hoc quoque obiter moneam, subleste ac valde dubiæ fidei apud me est ista narratio. Nam quomodo fieri potuit ut legati omnem indignationem medullitus sedaverint, quod dicerent Romani ita factum esse ne præsentia missorum imperatoris verteret in necessitatem, cum hic esset querelæ eorum fundus? An existimamus viros in aula

educatos, et longo Cæsarium sacramento imbutos, adeo jurium majestatis incuriosos ac desertores fuisse, ut ea tam facile sinerent convelli et obliterari? Probabilior est excusasse Romanos præcipationem ordinationis, quod raptus potius fuerit Adrianus quam electus, neque modum potuisse poni ardori cleri ac populi. Addiderunt haud dubie scire se jus quod imperator haberent in electione, neque contemnere, et provisuros ne deinceps talia attentarent, tolerarent modo missi electionem Adriani, ad eumque salutandum venirent. His verbis, obsequii et reverentiæ in Augustum plenis, crediderim delinatos missos, ad Adrianum salutandum accessisse. Tum Ludovicum imperatorem, ne schisma in Ecclesia Dei faceret, hanc electionem approbasse ac laudasse. Hæc est mea conjectura. Verum quia Romani frequenter post ista tempora silentio transmiserunt missos imperatorum in electione pontificum, placuit eam audaciam reprimere in concilio Ravennatensi habito anno 904, quod a Baronio editum est, in quo Joannes IX pontifex Romanus hoc decretum promulgavit: « Quia sancta Romana Ecclesia, cui præsidemus, plurimas patitur violentias, pontifice obente: quæ ob hoc inferuntur, quia absque imperatoris notitia, et suorum legatorum præsentia, pontificis sit consecratio, nec canonico ritu et consuetudine ab imperatore directi intersunt nuntii, qui violentiam et scandala in ejus consecratione non permittant fieri; volumus ut id deinceps abdicetur; et constituendus pontifex, convenientibus episcopis ac universo clero, eligatur, expetente senatu et populo qui ordinandus est, sic in conspectu omnium celeberrime electus ab omnibus, præsentibus legatis imperialibus, consecretur. »

AGOBARDI LIBER APOLOGETICUS *

PRO FILIIS LUDOVICI PII IMPERATORIS ADVERSUS PATREM.

I: Audite hæc, omnes gentes, audiat terra et plenitudo ejus a solis ortu usque ad occasum, ab aquilone et mari, et sciunt et recogitant pariter domni et imperatoris Ludovici filios juste fuisse et esse indignatos, et bene sentire et intendere ad expurgandum paternum palatium a sordibus facinorum et iniquis factionibus, et regnum ab amarissimis et tumultuosis inquietudinibus; tantum ut inter eos germana fides et fraterna sinceritas Deo digna et omni

fidei populo beneplacita persistat et inviolabiliter perseveret.

II. Igitur cum prædictus dominus et imperator quietus esset in domo, et florens in palatio suo, cum adhuc b juvenem conjugem sub sui reverentia custodiret, et c secundum Apostolum, uxorium debitum illi persolveret, in processu vero dierum cum cœpissent hæc primum tepescere, deinde frigescere, ac per hoc et d mulier resolvit in lasciviam. cessan-

BALUZII NOTÆ.

* Huic libro nullus est titulus in veteri codice. Itaque istum facere placuit. Est enim revera Apologeticus pro Lothario fratribusque ejus adversus Ludovicum Pium.

b *Juvenem conjugem*, Juditham, postremam Ludovici Pii conjugem, Caroli Calvi matrem, quam Ludovicus duxit anno 819.

c *Secundum Apostolum*. Exstat hæc Pauli admonitio ad maritos in capite septimo epistolæ primæ ad Corinthios. Adeo autem magnæ auctoritatis est hic locus, ut dein statutum fuerit in synodo Liptiensi, dirimendum esse matrimonium, si vir ejus sit

frigiditatis, ut uxori debitam reddere non possit, ut observatum est ad epistolam 81 Lupi Ferrariensis.

d *Mulier resolvit in lasciviam*. Ea fuit bellorum civilium occasio. Judith Augusta plurimum auctoritatis habebat apud Ludovicum, ut conjux. Movit istud bitem Lothario, dum gratiam illam novæ ferret impatienter. Conquisitis ergo causis querelarum, obiectum est mulieri crimen adulterii. Forte Bernardus comes maxima apud eam gratia flagrabat. Hinc vulgatum, hunc esse qui thorum Augusti commaculaverit. Et quia obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur, ut Tacitus observavit, sparsa primum apud